

המאבק בין המכבים לבין יריביהם בקרב היישוב היהודי לא היה, כך נרמז, מחזקות מדיניות, אלא מחזקות תרבותיות-רעיוניות: מכאן החלמה עיקשת לרבות תרבות צרה, המנותקת מכל המתרחש בעולם, ומכאן נכונות לשלב את היישוב היהודי בהתפתחות העולמית.

המחנה הראשון לא זה בלבד שניצח, אלא שהשמיד באופן פסי את כל המחנה השני, בכך העלה את היישוב היהודי על הדרך שהובילה לחורבן הבית השני. אך ניתן לערער גם על אחריותם הראשונית של המכבים לתהליך זה. ולהקדים את המועד, האם לא נקבעה הדרך כבר בצעדי הראשונים של היישוב החדש, כאשר החוזרים מגלות בבל קבעו לעצמם דפוסי-חיים בדלניים קיצוניים. גירשו את "הנוכריות" (כלומר, בנות-הארץ שהתגוררו)? האם גישתם העוינת לשומרונים ולשאר בני-הארץ, ביניהם נכדי ישראלים שלא הוגלו בימי סרגון ובבוכדנצר, תחת ללכד את כולם באומה החדשה (כפי שעשו בני-ישראל בימי שאול ודוד), לא היוו כבר הכרעה להינתקות ולהתבדלות מוחלטת?

אם אכן זאת היתה המגמה ההיסטורית של הבית השני, מראשית ועד סופו, הרי שכל התופעות הנוגדות — והן היו רבות — היו רק הריגים בתיימשעותיים, שלא יכלו לשנות את מגמת ההתפתחות.

ברוקלין במצריים

ש להיסטוריה של הבית השני מרכיב אחד הגשכח לעיתים קרובות, או שמשמעותו אינה מובאת בחשבון כראוי.

בכל ימי הבית השני, לא היווה היישוב בארץ רוב בעם היהודי. רק מיעוט מבין הגולים חזר מבבל — ויש להניח שדווקא העשירים והמבוססים נשארו במולדתם החדשה, עשו בה חיל ונפשית. גם היישוב היהודי במצריים, שקיבל תגבורת גדולה מהארץ בימי חורבן הבית הראשון, פרח. הפורה היהודית הדרה לכל פינות העולם התרבותי דאז, מצרפת ועד פרס: אלכסנדריה התחרתה בירושלים כמרכז יהודי, כשם שניו-יורק מתחרה בישראל כיום.

כל היהודים האלה שלחו דורות לבית-המקדש ותמכו במיסד היהודי בארץ, כמו שעושים היהודים כיום. המגבית היהודית המאוחדת פעלה כבר אז. וכמו היום, סירבו רוב היהודים לבוא לארץ-ישראל, אלא כעולירגל וכתיירים.

התפשטותה העצומה של היהדות בעולם לא היתה תוצאה של ריבוי טיבעי, היה זה ריבוי בתייטיבעי, בדרך הגיוה. היהדות היתה דת מיסיונרית, והמונים בקרב כל העמים עברו אליה.

לפני עלייתה המסחררת של הנצרות, שלא היתה למעשה אלא כת יהודית פורשת, שהשתלבה בתרבות העולם, הציף גל יהודי את העולם.

העם היהודי של ימינו הוא בנה של פורה אדירה, והו, הטיפוסים הגיזעיים, שאפשר להבחין בו בכל רחוב בישראל, מעיד על התהליך ועל המשכו ברבות הימים. היהודים בעולם, בניהם של מתגיירים, שכניהם של "יוונים" (כלומר, בני כל העמים, שקיבלו את התרבות הקוסמופוליטית של התקופה היוונית), היו מן הסתם פחות קנאים בבדלנותם התרבותית מאשר היישוב בארץ. הדבר מסביר את העובדה שרוב העם היהודי לא הצטרף למרד הקנאים, למרות מילחמות-אחים ופוגרומים שאירעו בערים המעורבות לפני המרד.

אך יש גם מקום למחשבה אחרת. אין אנו יודעים הרבה על תנועת הירידה מן הארץ בל הפורה הזאת. כשם שכל ישראלי יכול היום להגר לברוקלין, להתאקלם מייד בקהילה היהודית שם ולהישאר "יהודי טוב" — כן יכול היה אז כל איש מיהודה לעבור לאלכסנדריה, למרסיי או לרומא, ולהתקבל בנורעות פתוחות על-ידי הקהילה. כמה יהודים מבני הארץ עשו זאת, כמרוצת הדרות ההם? האם אין מקום למחשבה כי דווקא היפדות ה"מורנניים" הפנו עורף ליישוב שבו גברה הכפייה הדתית והקנאות הקיצונית?

על כל פנים, אין שום בסיס לאגדה, הנלמדת בבתי-הספר הישראליים בימינו, כאילו היה עמ-ישראל מרוכז במולדתו עד לחורבן הבית, ואז התפור בעולם. הפורה היהודית היתה עובדה קיימת מאות בשנים לפני חורבן הבית. אולם עם חורבן הבית (ועם החורבן השני בימי בריכוכבא) הושמדה הקהילה היהודית המדינית שהתאבדה.

העולם כולו נגדנו...

שוב להבין את מהות ההתאבדות — כאזרה לדורנו. ההתאבדות הסמלית במרומי המצדה, שסיימה את מרד הקנאים, היתה סיומה של דרך שלא יכלה אלא להוביל אל הייעוד הטראגי הזה. אי שם בהיסטוריה של הקהילה הישראלית השנייה — ואולי עוד בראשיתה — היא עתה על פסים, שהביאו בעיקבות אל החורבן.

מה שנקרא "תסביך מצדה" אינו המצאה של ימינו, והוא נולד דורות רבים לפני המעמד במצדה. זוהי תערובת של מיסטיקה לאומית-דתית, משחית ומתבללת, המפנה את גבה אל המציאות המדינית והתרבותית בעולם. בהיותה אנטי-רציונלית, היא מוכרחה להתנגש עם התהליכים העולמיים, ולהביא במקום או במאוחר לחורבן. היה זה, כמדומני, טאקטיס שדיבר על "פורר טבטונקוס", השיגעון הלאומי של הגרמנים, המביא שוב ושוב למילחמה, "תסביך מצדה" הוא שיגעון לאומי מסוג אחר, המוביל להתאבדות.

הדבר צריך לשמש לנו אזהרה בימינו. הציונות הרצליאנית היתה תנועה מדינית ורציונלית, לא משיחית ורגשנית. הסמלים הדתיים שימשו לה רק כקישוט. היא שמה לעצמה יעדים ממשיים, והיא השיגה אותם ברוח מופכת. תוך מיצוי האפשרי בכל שלב, ותוך דחיית הקיצוניות הלאומית-דתית, רוח-מצדה לא שלטה במנהיגות שדגלה ב"ציונות מעשית", בעוד עו ועוד דונס" ובתוכנית-החלוקה. חיים וייצמן היה מהדורה מודרנית נבונה של הורדוס, ובני-גוריון היה רחוק מדמותו של שימעון ברגיורא.

אולם כחינה מודקדקת יותר מראה אל המרכיבים היות-רעיוניים של תסביך מצדה היו קיימים תמיד בתנועה, מוכנים ככל עת להתפרץ ודהשלט. מאז מילחמת ששת-הימים, הם מתגברים במהירות מבהיחה. הלקות הצבאית שרקו בטלוויזיה לצלילי "העולם כולו נגדנו", ההנאה המאסוכיסטית שבה מתקבלים האסונות הדיפלומטיים של ישראל, הסיפוק למראה בידודה המוחלט של ישראל באו"ם ובמשפחת-העמים, הנכונות לפעור-התום בין ישראל ובין ארצות-הברית אחרי שכבר נעפרה בין ישראל ובין בריית-המועצות — כל אלה הם סימפטומים למחלה נפשית ממארת.

הרוח הדתית-לאומית-מיסטיית של "גוש אמונים" הגורר אחריו את ממשלת ישראל, האהרה הלאומית שליוותה את ועידת-חרות בחברון, הגלישה הכללית ימינה לעבר רווח של מנחם בגין, חוסר-האונים של ממשלת-ישראל מול הביטחון העצמי הגובר של המספחים והמתנחלים — כל אלה מכורים את ההיסטוריה. העולם כולו הולך בכיוון מפורים, ישראל עש ימינו מפנה את גבה אל העולם הזה, והולכת בכיוון הפוך. אם יימשך תהליך זה, מוכרחה לבוא ההתנגשות בינה ובין העולם — בדרך הנה או בדרך הבא.

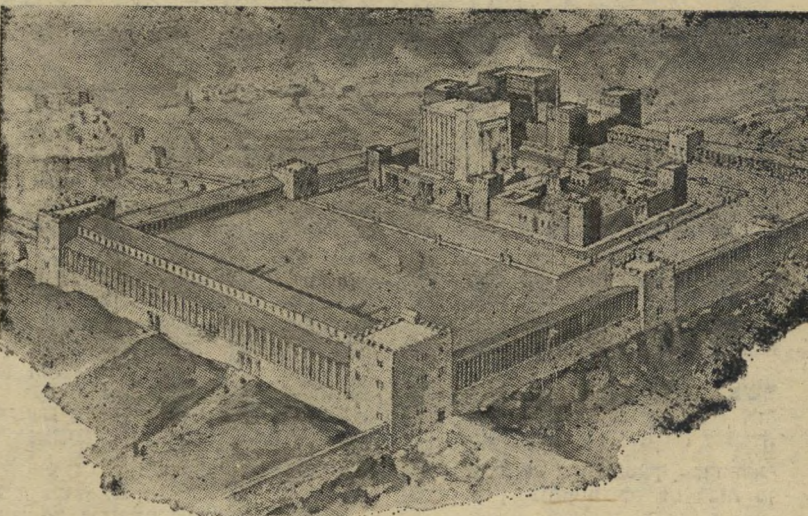
לעיתים, בהאזיני לנאומו הוצבי-האש של מנחם בגין, ובהרהרי אחרי משמעות הצעותיו, עולה על דעתי כי כסתר ליבו של איש זה חבוי חלום גדול, משכר לאין שיעור יותר מכל שאיפה פרוזאית לשלטון חילוני: לנאום את הנאום ההיסטורי במעמד-מצדה הבא, ולהירשם בוחר הדורות כיוורשו של אלעזר כריאייר. ואיזה נאום זה יהיה!

הלוחמים הקיצוניים, שהתקבצו סביב אישים כאריזמטיים עזירצון. אך רובם של אלה היו, בראשית המרד, מנהיגים מקומיים בלבד. אין, איפוא, מנוס מן המסקנה שהיישוב כולו נאחז בריבוק המרד, ורק לקראת אבדונו כמרוצת-אמוק הסרת שיקוף והיגיון. אם להשתמש בדימוי מודרני: היישוב דמה למטוס שנכנס לסיחרור, ואין עוד אפשרות לשלוט בתנועתו. תאוצת הנפילה גוברת מרגע, עד להתרסקות.

עצרו את העולם...

בר אחד ברור: לא חסרו ביישוב היהודי מנהיגים מוכשרים. להיפך: מאז הכיבוש הרומאי ועד לחורבן הבית היה היישוב היהודי בארץ משופע במדינאים. גבולטים שבהם היו בני השושלת האדומית — אנטיפאטוס, הורדוס, אגריפס הראשון והשני, לפחות שלושת הראשונים היו גאונים מדיניים. הם הצטיינו בכל התכונות שהיו דרושות למנהיגי עם קטן בתוך אימפריה עולמית, כאשר המטרה היא להחזיק מעמד, לשמור על מירב השלטון העצמי, לשגשג מבחינה מדינית, כלכלית ותרבותית. הורדוס הגדול היה מיפצת כדמות אדם, אבל דעם-ישראל היה מתת מן השמיים. בתמרזו בין השליטים הריבים כרומא, הציג את היישוב מפורענות, הכטיח לו אוטונומיה מרחיקת-לכת, הרחיב את גבולו המדיני ובנה את בית-המקדש המפואר שהרחים את העולם.

אולם ליהודים היתה אנטיפאטיה לאנטיפאטר. הם שנאו את הורדוס, זילזלו בנכדו ובזו לינו, אותו אגריפס שהזיהרם בפני ההתמרדות. כל המעלות והיתרונות של שיל-טון הורדוס לא עמדו לו. בהיותו אדומי, בן שבט שגוייר רק לאחרונה בכוח, אחרי כיבוש ארצו בידי החשמונאים, לא נתקבל הורדוס כיהודי כשר למהדרין. הורדוס היה ריאליסט עילאי, הוא ביקש לכונן שיטה, שהיתה מאפשרת לקהילה היהודית להיות במציאות הקיימת. הוא יצר קשר ישיר בין ירושלים ורומא, מנע את שילטון הנציבים הרומאיים החמסנים, הוריד עד למינימום את התערבות מעצמת-העל. הוא לא הכיר רק במציאות הגיאוגרפית של כוחות תומריים, אלא גם במגמה הקוסמופוליטית של ההתפתחות התרבותית. תחת שילטון רומא פשטה תרבות עולמית חדשה, יוונית-לאטינית, שקלטה יסודות מתרבויות רבות. הורדוס ביקש לשלב את שתי התרבויות — העולמית והיהודית, בית-המקדש והאמפיית-אטרון. מבחינה זו דמה הורדוס להרצל ולרוח הציונות המודרנית. הוא לא ביקש לשחות נגד הזרם העולמי, אלא עימו.

שיחזור בית-המקדש בימי הורדוס

כל זה נדחה עליידי היישוב היהודי, באקט לאומי מודע. הורדוס לא היה רק שנוא כאדם, אלא כל שיטתו והשקפתו היו לזר. היישוב לא רצה להסתדר עם העולם, לא מבחינה מדינית ולא מבחינה תרבותית. קו ישר מחבר את האבות, ששנאו את הורי דוס והבנים, שיצאו למרד בנציבים שבאו במקומו. היהודים בארץ התמרדו לא רק נגד השילטון של רומא, אלא גם נגד ההתפתחות התרבותית של כל העולם. הם פרשו מן הציבור העולמי, מכל הבחינות. העולם כולו צעד בכיוון אחד, היישוב היהודי ססע בכיוון הפוך. העולם צעד לקראת רציונאליזם גובר, היישוב היהודי בארץ שקע במיטיקה דתית-לאומית, משיחית, אנטי-רציונאליט. הסימפח יכדה להיות: עצרו את העולם, אנחנו רוצים לרדת.

מתי התחילה ההתבדלות היהודית מן העולם הפוליטי התרבותי? היא לא התחילה ברחיית הורדוס. הורדוס לא נתקבל, מפני שהיה חריג. נגד תפיסתו נגדה את רוח ההתפתחות של היישוב היהודי. הוא צעד בדרך חץ הכיוון.

הורדוס התיימר להמשיך בשושלת המלכותית המסורתית, שעימה בא בברית נישואין בנשוא לאשה את מרים החשמונאית. אך איש לא יכול היה לשכוח כי מרד המכבים פרץ על רקע דתי מובהק, תוך דחייה מודעת ומוחלטת של המגמות התרי-בותיות שלטו בעולם. מילחמת המכבים לא היתה התקוממות לאומית רגילה נגד שילטון זר. היהודים קיבלו את אלכסנדר מוקדון בנורעות פתוחות, כפי שקיבלו את פני פומפיוס לאחר מכן. במשך כ-175 שנים חיו בשלום תחת שילטון יווני-מצרי ויווני-סור, שמחים בחלי-קם. רק כאשר ניסה אנטיוכוס אסיפנס לדכא בכוח את הדת היהודית, והכפייה התרי-בותית הצטרפה אל השילטון הזר המדיני, פרץ המרד של מתתיו ובניו. מערכת-החינוך הישראלית, מגן-הילדים והלאה, מסלפת את תוכנו של מרד זה, כדי להטביע עליו במאוחר חותם "ציוני" (כפי שהיא עושה לכל ההיסטוריה היהודית הרב-גונית). לפעוטנו היקרים נאמר ש"היהודים" מרדו ב"יוונים", ופרקו עול זרים. המרד החשמונאי לא היה מכוון נגד "היוונים", אלא נגד מלכה סורית, שרק שיכבת-שליטים דקה בה היתה ממוצא יווני ומקדוני. הצבא שעמד מול המכבים לא היה צבא יווני, אלא צבא סורי. אלא שהמלכה הסורית הזאת הייתה הדורה תרבות יוונית, שהיתה או תרבות קוסמופוליטית. כמו התרבות המערבית בימינו. מילחמת המכבים לא היתה רק מילחמה מדינית נגד שילטון זר, שהתערער מכפנים, אלא גם (ואולי בעיקר) מילחמת-אזרחים בתוך היישוב היהודי.

ה"מתיוונים" שנדרפו עד צוואר עליידי המכבים ונהרגו בתמוניהם, במרחץ-דמים ממושך, לא היו קומץ של בוגדים, אלא חלק גדול של היישוב שאימץ לעצמו את התרבות העולמית השלטת, ה"מורדנית". אין כל אסמכתא לכך שיסודות אלה — שהיו, אולי, רוב בעם, ובודאי היו רוב בקרב השכיבה המשכלה והמנהיגה — היו אנטי-לאומיים (במושגים שלנו). או שלא אפרו לתרבות מדינית כשאר בני היישוב בארץ, או כציבור החילוני במדינת-ישראל בימינו.